

РЕЦЕНЗІЇ

Олена Величко

СВІТ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО У СВІТЛІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Минуло дещо більше року, відтоді як видавництво «Дух і Літера» потішило вітчизняну філософську спільноту непересічною новинкою: на полицях книжкових крамниць з'явився V том «Європейського словника філософій» (далі – V ЄСФ)¹, зосереджений винятково на «українському контексті». Невдовзі статтям цього тому було присвячено академічні рецензії², а згодом розпочалася полеміка довкола питань, визначених «українським контекстом»³. Усі сім розділів, що їх містить V ЄСФ, вочевидь, охоплюють проблематику, позначену нашим часом та його викликами-потребами. І оскільки час не вибирають, авторам відповідних статей залишилося продемонструвати усвідомлення глибини згаданих викликів, помножене на вміння їх виразити.

Здається, саме це усвідомлення втілюється у вигляді не лише достатньо вдало сформованих рубрик, але й не менш вдалого підбору статей. І автори, і упорядники не лише засвідчують розуміння глибини викликів, але й демонструють відповідну їм фаховість. І в переліку фахівців, що долучилися до цього п'ятого тому, Леонід Ушкалов⁴ привертає увагу як авторитетний дослідник філософського спадку й біографії Григорія Сковороди. Зокрема, на Л. Ушкалова повсякчас посилаються Олена Сирцова й Андрій Васильченко, автори вставки А «Онтологічний словник Григорія Сковороди» (сс. 193-198) до статті Барбари Касен «Esti, einai». Апелює до думки Л. Ушкалова як знаного авторитета, за редакцією якого вийшла друком повна академічна збірка творів Григорія Сковороди (в 2011 році), також і Олександр Киричок,

© О. Величко, 2026

¹ Див.: [Кассен, Сігов 2024]. Далі посилання на це видання мають спрощений вигляд: у круглих дужках наведено лише номер сторінки після скорочення с./сс. (без прізвища автора й року публікації).

² Упродовж 2024 року в *Sententiae* (випуски 2 і 3 XLIII тому) було опубліковано рецензії на всі без винятку статті цього тому.

³ Передовсім мова йде про полеміку довкола поняття «національна філософська традиція», яку Олег Хома започаткував на сторінках *Sententiae* [Хома 2024]. На даний час до цієї полеміки долучилися Сергій Пролєєв [Пролєєв 2025] і Віктор Козловський [Козловський 2025]. Судячи з усього, зазначені матеріали – далеко не останні епізоди в цій дискусії.

⁴ У V ЄСФ Л. Ушкалов є автором статей «Свобода, вольність, воля» (сс. 143-153) і «Українське бароко» (сс. 215-227), а також двох вставок (сс. 139-140, 141-143).

автор статті «Старослов'янська мова в українській інтелектуальній традиції» (с. 123).

Амбітна мета «Словника» – «створити картографію європейських філософських відмінностей з використанням досвіду ... перекладачів (істориків, коментаторів, критиків, інтерпретаторів)» [Кассен 2009: 16]. З огляду на цей орієнтир, мою увагу привернула стаття Л. Ушкалова «Українське бароко». До того ж, слід звернути увагу на вкрай важливу, на мою думку, тезу: «...справжньою основою кожної з численних *європейських філософій* для авторів “Словника” постає набір не універсальних, а цілком унікальних філософських концептів, які повною мірою розкривають своє смислове багатство лише в рідному для них мовному оточенні (німецькому, французькому, іспанському тощо), але по ходу свого історичного становлення частково вбирають у себе також і смисли інших споріднених концептів, що існували чи досі існують в інших європейських філософських мовах» [ЄСФ 2009: 8]. Як на мене, ця теза дозволяє сподіватися, що в зазначеній статті Л. Ушкалова (нагадаю – автора вже достатньо відомого твору «Література і філософія: доба українського бароко» [Ушкалов 2019]) можна буде знайти якщо не експліцитні рефлексії щодо власне філософської неперекладності *терміна* «українське бароко», то принаймні важливі дані щодо унікальності відповідного *концепту*. Маючи такі дані, гадаю, надалі можна буде самостійно розкрити й різні аспекти неперекладності.

Прикметно, що VII розділ V ЄСФ, до складу якого входить ця стаття, має назву «Мова, культура, історія». То про що в цій статті ведеться: про мову, про культуру чи про історію? Вочевидь, якоюсь мірою і про перше, і про друге, і про третє. І ще про дещо інше, позначене історичною пам'яттю і традицією, яка увійшла до історії українства саме назвою «цілої епохи в розвитку української культури, яку часто називають її “золотою добою”» (с. 215) – добою українського або ж козацького бароко.

Загалом зазначена стаття Л. Ушкалова виглядає достатньо інформативною. Саме цей аспект надає підстави Ельвірі Чухрай визнати її «вельми докладною і пізнавальною», позаяк вона «спирається на широку джерельну базу» [Чухрай 2024: 193]. Щоправда, не обійшлося і без зауваги, бо ж, на переконання дослідниці, автор цієї статті навіть не спробував «...поставити “українське бароко” у ... неперекладний контекст... у статті українського автора немає жодних референцій до згаданої статті [Клод Міньо, «Бароко». – *О.В.*] з II тому V ЄСФ» [ibid.]. Тож узявши до уваги цю небезпідставну критичну оцінку, спробуємо самостійно відтворити експліцитно відсутній у статті «Українське бароко» мотив неперекладності. За основу, на моє переконання, варто обрати тезу, згідно з якою «мова... є не фактом природи, не предметом, а наслідком, отриманим в історії та культурі, який постійно творить себе, – знов-таки, радше не *ergon*, а *energeia*» [Кассен 2009: 15].

Зазначена стаття Л. Ушкалова складається з двох розділів. У першому з них («Семантика слова “бароко”. Місце та роль бароко в українській традиції») автор спершу докладно зупиняється на етимології даного слова, потім – на його змістовому наповненні, а за тим – і на процесі його впровадження в українську академічну науку, що мав свою етапність. Другий розділ («Культура бароко в Україні») містить три параграфи, увідповіднені трьом етапам становлення бароко як епохи від її зародження до розквіту, а по тому й до її згасання.

Зазначивши в першому розділі статті, що «італійське *baroco* (дивний, химерний) не має загальноприйнятої етимології» (с. 215), автор виділяє дві версії такої етимології. Перша пов'язана зі штучним схоластичним терміном *baroco*, яким

позначали один із правильних модусів другої фігури простого категоричного силлогізму. Для гуманістів Ренесансу цей термін був предметом відвертого глузування. Друга вказує на значення «незграбного» і «надто формального». Вона походить від португальського *regola barrosa*, слова з лексики ювелірів, що має значення «перлина неправильної форми» (*ibid.*).

Прикметно, що в переважній більшості українських словників і енциклопедій ХХ століття слово «барокко» вживали з двома літерами «к», на відміну від його сучасного вжитку лише з однією «к» (с. 216). Щоправда, поряд із найпоширенішими формами («бароко» і «барокко») в емігрантській українській академічній літературі першої половини ХХ століття також зустрічаємо слово «барок» (властиве сербській, болгарській, польській, чеській і деяким іншим мовам) (*ibid.*).

Важливим поворотом щодо закріплення цього поняття в україномовному академічному середовищі з новим, дещо розширеним його змістом, стали спершу праця «Філософія на Україні» Дмитра Чижевського, а за тим його ж «Філософія Г. С. Сковороди». Ось як про це пише Л. Ушкалов:

Мине ще трохи часу, й у книжці 1934 року «Філософія Г. С. Сковороди» Чижевський уже методично вживатиме окреслення «барок» на позначення явищ української літератури: «український барок», «бароковий письменник», «барокова пишність образів та слів», «український духовий барок», «українська барокова поезія та проза», «поетичні традиції барока», «український представник літературного барока», «українська барокова проповідь», «барокова схоластика» тощо, щоб насамкінець зробити ось такий висновок: «Бароко та романтика – саме ті періоди духової історії, що наклали на український дух найсильніший відбиток» (с. 217).

Для Л. Ушкалова постало очевидним, що від середини минулого сторіччя осягнення спадку українського бароко його дослідниками наклало надзвичайно глибокий відбиток на світосприйняття самих цих дослідників. В їхніх доробках про бароко вже йдеться не тільки як про мистецький стиль або про період в історії української культури (мистецтва, літератури, філософії), позначений відповідною системою ціннісних орієнтирів, далекою від реалій середини ХХ століття. Це поняття вже стало виражати самотність і світогляд українства і зокрема – його філософування, осяяне світлом українського бароко (с. 218). Ось слова Л. Ушкалова: «Так чи ні, інтелектуали покоління Дмитра Чижевського починають асоціювати Україну саме з бароко» (с. 219). Отже, саме від середини ХХ століття і формується той поворот, за яким українське бароко з етапу в розвитку української культури перетворюється на складову соціальної пам'яті тієї спільноти, яка отримує підстави називатися «українською». Це поняття бере на себе функцію єднання та водночас виокремлення носіїв тієї пам'яті, яка виділяє і відділяє в Україні чуже бароко (не українське, а, до прикладу, польське, італійське тощо) від самотнього українського бароко, що в основі своєї постає як «козацьке».

Отже, йдеться про українське бароко, позначене особливостями світосприйняття людини козацького світогляду та козацького смаку як одного із чинників його формування. Ось як про цей фактор в становленні українського бароко писав Анатолій Макаров, на доробок якого («Світло українського бароко») посилається (с. 218) і сам Л. Ушкалов:

Українське Бароко XVII століття нерідко називають козацьким. Це, звичайно, перебільшення, але якась частина істини у такому визначенні є, бо саме воно, козацтво, було носієм нового художнього смаку... Але козацтво не лише споживало художні цінності, виступаючи в ролі багатого замовника. Будучи насамперед величезною військовою і значною суспільно-політичною силою, воно виявилось також здатним утворити власне творче середовище й виступати на кону духовного життя народу ще й як творець самобутніх художніх цінностей.

[Макаров 1994: 187]

Так поряд із уявленням про українське бароко як етап в історії України та як стиль в історії її мистецтва, позначеного козацьким контекстом, також формується визнання українського бароко як спадку – носія культурного коду українського народу, який і є формотворчою основою його історичної пам'яті, зокрема й філософської.

Особливо виразно цей аспект проступає, коли Л. Ушкалов звертається до притаманного Юрієві Шевельову сприйняття українського бароко як спадку: «копирившись 1950 року у Швеції – спокійній, заможній і затишній країні з її розміреним життям, що протікало наче по той бік історії в нашому її розумінні, – Шевельов писав: тут дуже тихо й безпечно. “Але яка нудьга! І яка безвихідь. Зформулювалося це тоді: *країна без бароко*. А моя батьківщина була аж надто барокова”» (с. 219).

Уже сформованим українофільським розумінням змісту «українського бароко» та вагомистою бароковою добою для українства Л. Ушкалов пояснює і радянські спроби викреслити пам'ять про цей феномен з історії України загалом. З-поміж аргументів, які концептуально закріплюють унікальність українського бароко в українській (на противагу радянській) самоідентифікації, він виділяє ще й такі: уже «...на початку 1930-х років наслідком репресивних заходів комуністичного режиму стиль необароко в архітектурі згасає, самі поняття «бароко» набуває виразно негативних конотацій, а потім і взагалі зникає із праць мистецтвознавців... Надалі роль бароко в українській традиції буде всіляко применшуватися, а то й геть заперечуватися» (с. 218). І, що закономірно, повернення уваги до теми бароко в соціальній пам'яті покоління, до її сили та величі, як пише Л. Ушкалов, «знову починає зриватися в працях “материкових” українських учених аж наприкінці 1980-х років, а на новий рівень виходить уже за часів незалежної України, з 1994 року, коли з'явилися друком книги Леоніда Ушкалова “Світ українського бароко” та Анатолія Макарова “Світ українського Бароко”» (с. 218).

Щоправда, заради справедливості слід зауважити, що цей перелік лише з двох праць варто було би суттєво розширити, бо схожої думки щодо ролі бароко в історії української культури і філософії трималася й одна з провідних на початку 1990-х дослідниць філософії цієї доби Валерія Нічик. Саме вона інституційно очолювала групу дослідників філософського спадку професорів КМА, сформовану в Інституті філософії АН УРСР ще наприкінці 1960-х років⁵. У своїй книжці «Києво-Могилянська академія і німецька культура» вона в достатньо категоричній формі писала про це:

⁵ Ідеться про коло відомих українських науковців: Марію Кашубу, Мирослава Роговича, Ярославу Статій, Анатолія Коркішко та ін.

Дослідження суті доби бароко і методології його дослідження було ще чужим українським вченим і літературознавцям кінця 19 і початку 20 століття. І коли нині деякі автори, користуючись висловлюваннями тогочасних видатних письменників, здійснюють спроби знецінити роль Києво-Могилянської академії в розвитку української культури, націотворче значення її доробку, то їм доводиться робити вигляд, ніби доби бароко в Україні ніколи й не було, так само, як і її досліджень, які розгорнулися приблизно починаючи з 30-40-х років 20 століття й створили нові евристичні можливості в галузі методу. І якщо українські літературознавці 19 століття були ще не готовими до аналізу реалій 17 століття з позицій теорії і методу бароко, то повторювати їхні оцінки сьогодні, які б видатні імена за ними б не стояли, є по суті ігноруванням подальшого розвитку науки.

[Нічик 2001: 9]

Підіб'ємо підсумки щодо першого розділу. В історії дослідження українського бароко Л. Ушкалов виділяє три періоди, якими він позначає не лише етапність в осмисленні українського бароко в історії українства, але й міру визнання його значущості для розвитку українства. При цьому перший і другий періоди частково перетинаються в плані хронології, а міра визнання значущості українського бароко в історії українства виявляється різновеликою.

Отже:

1. Перший період (початок – середина ХХ ст.) в історії дослідження українського бароко значною мірою представлений науковцями, що через обставини соціально-політичного життя були змушені поповнити лави української діаспори. Саме цей період пов'язаний зі своєрідним перевідкриттям, а по тому й переосмисленням уже на той час добряче забутого злету барокової доби, яка до мистецтва ХІХ століття входить назвою «необароко» і вже сприймається крізь призму новозмін не лише як етап української культури, її самобутній спадок, але і як осердя культурного коду українства. Ключовою постаттю тут визнається Дмитро Чижевський.

2. Другий період пов'язаний із більшовицько-комуністичною добою (1930–1980-ті рр.), коли роль бароко в українській культурі починає применшуватися або ж узагалі заперечується. Ключовим представником цього періоду Л. Ушкалов називає Олександра Білецького – автора статті «Завдання та перспективи розвитку українського літературознавства» (1957).

3. Третій період як період нового переосмислення українського бароко припадає на 1980-ті роки як час занепаду всього радянського й пошуку на тому тлі загубленої дороги до самобутнього українського. За часів незалежної України цей пошук набуває нового піднесення та пов'язується з Л. Ушкаловим як автором книги «Світ українського барокко» і з Анатолієм Макаровим, автором книги «Світло українського барокко». Цей останній період Леонід Ушкалов докладно описав (зокрема, і з особистої перспективи) у «Попередньому слові» до своєї книги «Література та філософія: доба українського бароко»⁶.

⁶ «Книжка, яку ви шойно розгорнули, написана вже давно. Точніше, двадцять років тому, коли я жив літературою українського бароко. Не думаю, що з мого боку то була данина інтелектуальній моді або щось таке. Ясна річ, проблематика бароко ставала в Україні модною тоді, та навряд

Та повернімося до другого розділу – «Культура бароко в Україні», який містить три параграфи, кожен із яких присвячено відповідному історичному етапові становлення стилю українського бароко.

За Л. Ушкаловим, неможливо чітко відповісти на питання, коли в Україні з'явився стиль бароко (с. 219). За такої невизначеності Л. Ушкалов цілком мав право пов'язати кожен період в становленні цього стилю з ключовими постатями – яскравими «людьми бароко». Саме вони формували довкола себе той культурницький простір, який визначав характер доби в її етапності, стиль життя та стиль мислення її представників.

Перша постать – Петро Могила, який і розпочав «культурну революцію» в стінах створеного ним же Київського колегіуму. Цю революцію Л. Ушкалов називає «визначальною подією початкової історії стилю бароко в Україні» (с. 220). Отже, на 1632 рік припадає початок не лише Київського колегіуму як «головного осередку українського бароко» (с. 220), але й першого етапу в розвитку цього стилю.

Здобутком і визначною рисою цього періоду стає відродження зруйнованого віками. Саме «за часів Петра Могили у зв'язку з церковно-релігійною полемікою між католиками й православними реставруються Києво-Печерська Лавра, Михайлівський монастир, “цілком з руїни відновляються й Спас на Берестові, і свята Софія, і Десятинна церква, і Михайлівська церква Видубецького монастиря, старі храми Чернігова, Переяслава т. и. ”» (с. 221). Як наслідок, споруди княжої доби отримують барокові шати та постають у новому, натоді – сучасному вбранні, виразно демонструючи одночасно соціальну згуртованість та історичну розривність поколінь. Але якщо цей перший етап українського бароко, як відзначає Л. Ушкалов, деякі дослідники (Ігор Шевченко) ще наважуються називати «лише рефлексом бароко польського» (с. 220), то така характеристика його другого етапу очевидно неприйнятна.

Другий етап розвитку українського бароко Л. Ушкалов називає «добою Мазепи», бо ж саме за його понад двадцятилітнє гетьманування з'явилась не лише така необхідна для розвитку культури «відносна стабільність економічної та політичної ситуації», але й особиста опіка – «меценатська діяльність гетьмана та козацької старшини» (с. 221). Цей особистий внесок Івана Мазепи в становлення «золотої доби» того періоду, що відомий нам як українське бароко, відзначили вже його сучасники (Іван Орновський, Стефан Яворський, Пилип Орлик, Дмитро Туптало та ін.). І то не лише написаними на його честь численними панегіриками, але навіть п'єсою для шкільного театру («Владимір» Феофана Прокоповича). Прикметно, що, на переконання Л. Ушкалова, у сформованій в XVII–XVIII століттях українській літературній бароковій традиції «превалює динамічний образ «“моря світу” і людини-мандрівника» (с. 222). Тож і не дивно, що саме образ мандрівника виразно закарбується в життєвому кредо двох знакових постатей цієї доби, дороги яких діаметрально розійшлися: Григорія Сковороди та прп. Паїсія Величковського. Другий період був найбільш плідним. Але попри те, що «традиції архітектури мазепинської доби будуть продовжені вже й після поразки визвольних змагань великого гетьмана» (с. 223), третій і останній історичний етап українського бароко матиме свої відмінності.

Останній історичний етап, який Л. Ушкалов називає «добою Кирила Розумовського», веде свій початок від подорожі імператриці Єлизавети Україною (1744) і

чи ця обставина сама по собі могла на мене вплинути. Навряд чи бодай тому, що від часів юності й до сьогодні я пробую жити “поза контекстом”» [Ушкалов 2019: 5].

відновлення гетьманату в 1750-му. Він добігає кінця лише у 1780-х роках, попри досить тривалу вже на той час перемогу в імперській столиці просвітницького абсолютизму з притаманним йому домінуванням мистецтва класицизму. Але на відміну від попередніх двох, у третьому й останньому періоді пізнього бароко козацький мілітарний елемент поступово згасає, а легкість і тендітність, що відповідає галантному рококо, дедалі більше поступає, «нагадуючи то класичні зразки Італії, то послідовну зміну французьких стилів регентства, Людовика XV, Людовика XVI» (с. 223). Зміни сталися й у Києво-Могилянській академії, в якій філософський курс вже викладався не за Арістотелем, а за підручниками Фридриха Християна Баумейстера. Проте в цю добу ще жив і творив – як пише, цитуючи Дмитра Чижевського, Л. Ушкалов – «останній великий український письменник епохи барока» (с. 224) Григорій Сковорода, визнаний за першого українського філософа. Бо ж саме «...з ним літературний барок не доживів, а догорів повним полум'ям до кінця та враз згас» (с. 224).

Отже, підіб'ємо деякі підсумки щодо другого розділу. Очевидно, що в роздумах Л. Ушкалова про самотність й історичну розривність українського бароко як складової соціальної пам'яті та культурного коду українства⁷ поступає проблематика сьогодення: формування української культури в її тягlostі, її осмислення й у межах цієї культури – формування української філософської традиції.

Від того на окрему увагу заслуговує питання про місце, характер і особливості розвитку української філософії барокової доби, до якої Л. Ушкалов також звертається як до вагомого складника світу українського бароко, представленого посталями її найкращих виразників. Не дивно, що фокус уваги тут зміщено в бік Григорія Сковороди бодай ще й тому, що саме «творчість Сковороди завершує українську культуру доби бароко» (с. 224).

Але який зміст, зрештою, вкладає в поняття «світ українського бароко» сам Леонід Ушкалов? На мою думку, для нього це деяка цілісність сприйняття людиною себе і свого довкілля, що фіксувалась і розкривалась у всіх сферах діяльності, зокрема в мистецтві, а відтак у філософії. Ось як Л. Ушкалов (цитуючи Федора Ернста) пише про цю цілісність сприйняття світу крізь призму барокового мистецтва:

У найтіснішому зв'язку з мурованою архітектурою перебувало й тогочасне малярство, що знайшло свій найяскравіший вияв в іконостасах... а сам іконопис остаточно увиразнює найулюбленіші сюжети українських художників: «недремане око, Христос Виноградарь, дерево процвітає, Христос в чаші, Покров; і самі популярні типи святих – св. Миколай, св. Варвара, Іоан Предтеча; виробляється і справжній тип української Диви Марії, Христа-Младенця, часто рівненько, по-народньому, підстриженого...» (сс. 222-223).

Важливо наголосити, що зазначена вище тенденція повною мірою притаманна також і літературі, і філософії українського барокової доби, повсякчас демонструючи взірці нерозривної їх пов'язаності. Виразніше ця ідея наповнюється змістом, підкріпленим рясним цитуванням і посиланнями на першоджерела, уже не в означеній

⁷ Епоха якого, як насамкінець зазначає автор, «стала часом чи не найвищого злету української культури за всю її історію» (с. 224).

статті, а в безпосередньо присвяченій цьому питанню книзі «Література і філософія: доба українського бароко». У ній Л. Ушкалов писав:

Література українського бароко дуже тісно пов'язана з філософією. Я б навіть ризикнув стверджувати, що цей зв'язок є характерною рисою нашої тогочасної літератури. А різні його форми можна поділити на дві групи: а) філософія літератури та б) літературно-філософська конвергенція [Ушкалов 2019: 396].

На переконання Л. Ушкалова, саме тому, що найважливіші образи української барокової літератури ставали носіями етичних, екзистенційних, метафізичних ідей, «усе це перетворювало літературу на форму сходження до Абсолютного через слово» [ibid.: 397], очевидно, подовжуючи цей ланцюг від літератури до філософії, а за тим і до богослов'я. Подальша ж рефлексія щодо літературно-філософської спадщини українського бароко (спочатку першої хвилі раннього ХХ століття (Д. Чижевський), а по тому – її новій хвилі наприкінці того ж століття (в особі самого Л. Ушкалова) у підсумку, на переконання автора статті, дозволяє зауважити, що за «своїм змістом часи бароко в Україні – це своєрідна “унія” Сходу та Заходу Європи, – що стала визначальною і для подальшої української традиції» (с. 224). Звісно, виникає питання: а для української філософської традиції вона стала визначальною теж?

Схоже, що сутність неперекладності «українського бароко» для Л. Ушкалова, як на мене, саме в тому і проступає, що мова ведеться не лише про мистецький стиль, а про цілий світ – світ українства, конструктивна роль філософії в якому є незаперечним фактом і вагомим чинником формування того дискурсу, що закладає основи традиції й унікальності української філософської думки як містка між Заходом і Сходом. Щоправда, позаяк сам Л. Ушкалов про це експліцитно не висловився, то така інтерпретація його розуміння неперекладності «українського бароко» цілком може знайти своїх опонентів. А це дає підстави сподіватися, що полеміка довкола поняття «національна філософська традиція» може набути нового імпульсу.

На останок варто згадати добре відомий вислів: «історія – це те, про що ми пам'ятаємо». Утім, схоже, що він потребує доповнення: а те, що і як ми пам'ятаємо, в якійсь мірі є показником того, ким ми є.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кассен, Б. (2009). Вступне слово. In Б. Кассен & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей* (Т. I, сс. 13-16). Київ: Дух і Літера.
- Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2009). *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей* (Т. I). Київ: Дух і Літера.
- Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2024). *Європейський словник філософії: український контекст. Лексикон неперекладностей* (Т. V). Київ: Дух і Літера.
- Козловський, В. (2025). Між свободою і залежністю: філософія «в» традиції чи, може, за її межами? *Sententiae*, 44(3), 143-158. <https://doi.org/10.31649/sent44.03.143>
- Макаров, А. М. (1994). *Світло українського бароко*. Київ: Мистецтво.
- Нічик, В. М. (2001). *Києво-Могилянська академія і німецька культура*. Київ: Укр. центр духовної культури.
- Пролеєв, С. (2025). Традиція в контексті філософської справи. *Sententiae*, 44(1), 62-72. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>

- Ушкалов, Л. В. (2019). *Література і філософія: доба українського бароко*. Харків: Видавець Олександр Савчук.
- Ушкалов, Л. В. (2024). Українське бароко. In Б. Кассен & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей* (Т. V, сс. 215-227). Київ: Дух і Літера.
- Хома, О. (2024). Традиція і поліглісія. *Sententiae*, 43(2), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Чухрай, Е. (2024). Неперекладність як історичний часопростір. Кассен, Б., & Сігов, К. (Ред.). (2024). *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей*. Розділ VII (Т. V, сс. 215-248). Київ: Дух і Літера. *Sententiae*, 43(3), 192-197. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.192>

Одержано 24.10.2025

REFERENCES

- Cassin, B. (2009). Introduction. In Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. I, pp. 13-16). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). (2009). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. I). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). (2024). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. V). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Chukhrai, E. (2024). Untranslatability as Historical Chronotope. Cassin, B., & Sigov, K. (Eds.). (2024). *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables*. Chapter VII (Vol. V, pp. 215-248). Kyiv: Duh i Litera. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(3), 192-197. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.192>
- Khoma, O. (2024). Tradition and polyglossia. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(2), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Kozlovskiy V. (2025). Between Freedom and Dependence: Philosophy 'in' Tradition or Can It Be Beyond Its Boundaries? [In Ukrainian]. *Sententiae*, 44(3), 143-158. <https://doi.org/10.31649/sent44.03.143>
- Makarov, A. M. (1994). *The Light of the Ukrainian Baroque*. [In Ukrainian]. Kyiv: Mystetstvo.
- Nichyk V. M. (2001). *Kyiv-Mohyla Academy and German Culture*. [In Ukrainian]. Kyiv: Ukrainian Centre for Spiritual Culture.
- Proleiev, S. (2025). Tradition in the context of philosophical. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 44(1), 62-72. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>
- Ushkalov, L. V. (2019). *Literature and Philosophy: The Age of the Ukrainian Baroque*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Oleksandr Savchuk.
- Ushkalov, L. V. (2024). Ukrainian Baroque. In B. Cassin & K. Sigov (Eds.), *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. V, pp. 215-227). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.

Received 24.10.2025

Olena Velychko

The World of Ukrainian Baroque in the Light of the Formation of the Ukrainian Philosophical Tradition

Review of Ushkalov, L. V. (2024). Ukrainian Baroque. In B. Cassin & K. Sigov (Eds.), *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. V, pp. 215-227). Kyiv: Duh i Litera.

Олена Величко

Світ українського бароко у світлі формування української філософської традиції

Огляд статті Ушкалов, Л. В. (2024). Українське бароко. In Б. Кассен & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософій: український контекст. Лексикон неперекладностей* (Т. V, сс. 215-227). Київ: Дух і Літера.

Olena Velychko, Ph.D., Associate Professor, O. O. Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine).

Олена Величко, к. філос. н., доцент, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (Київ).

e-mail: velichko.olena@ukr.net
